

MISKEI ANTAL

ADALÉKOK RÁCKEVE KÖZVETÍTŐKERESKEDELMÉHEZ A 16. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Ráckeve, a szultáni hászváros

A Csepel-sziget délkeleti részén fekvő Ráckevét – pontosabban annak előtelepülését, Szentábrahámtelkét – az al-dunai Keve városából, valamint a vele szomszédos Bálványos és Szkorenovc falvakból érkezett, zömében délszláv népcsoportok hívták életre a 15. század folyamán. A jövevények a magukkal hozott kiváltságlevelaik tartalmát csak részben tudták a gyakorlatba átültetni, ennek ellenére szálláshelyük viszonylag rövid időn belül mezővárosi rangra emelkedett.¹

A kora újkorban Kovinnak, Kuvinnak, Kevinek, Ráckevinek nevezett település a török időkben szultáni hászvárosi jogállást élvezett, s egyben a Kuvin-szigeti náhije központja lett, ahová az adószedés zökkenőmentes lebonyolítása és a közbiztonság fenntartása érdekében egy kádi, néhány hivatali személy és pár fős katonai egység került.²

A hódítók elsődleges kötelességüknek az adó- és vámszedést tekintették, ezért Buda elfoglalása (1541. augusztus 29.) után rövidesen nekiláttak az uralmuk alá tartozó népesség anyagi javainak nyilvántartásba vételéhez. Az összeírások (*tahrir-defter*) az adószedés megkezdése előtt készültek, mégpedig azért, hogy felmérhessék a lakosság gazdasági teljesítőképességét, s ez alapján az adót behajthassák.³

Egy adott pénzügyigazgatási egységet (*mukátaa*) három évig egy megbízott vállalkozó, az ún. *emin-i mültezim* – röviden: *emin* – kezelte, aki a visszaélések elkerülése végett kezeseket állított ki, s hogy elszámolhasson a kádi előtt, a beszedett jövedelmekről az ügyintéző (*ámil*) és az írnok (*kjátib*) segítségével jegyzéket vezetett. Az emin addig maradhatott hivatalában, amíg a szerződésben vállalt kötelezettségének eleget tudott tenni. Ellenkező esetben a kádi elbocsáthatta. Leválthatták őt akkor is, ha időközben valaki az eredeti bérleti díjnál többet ígért. Ilyenkor a megbízást azonnal az új vállalkozóra ruházták át, azzal a feltétellel, hogy elődje hátralékát is kifizeti. A befizetéseket tartalmazó pénztári naplók forrásértéke tehát lényegesen megbízhatóbb, mint a szandzsáköszeírásoké, mert

¹ Az al-dunai Keve, illetve Bálványos és Szkorenovc menekült lakói csupán ideiglenes tartózkodási helynek tekintették Csepel-szigeti szállásukat, ezért helyesebb úgy fogalmazni, hogy Ráckeve nem alapítással, hanem külső erők által kikényszerített belső vándorlás eredményeként jött létre a 15. század folyamán. Minderről lásd: Miskei 2016: 16–23.

² Makkai 1958: I. 105.; Sinkovics 1987: 458–461.; Hegyi 1995: 124.; Hegyi 2001: 270, 299.

³ Káldy-Nagy 1970a: 9–24.

– ellentétben az utóbbiakkal – nem a beszedendő, hanem a már beszedett adó-mennyiséget tartalmazzák.⁴

Ráckeve jómódú kalmárjai 1543-tól 1546-ig Bokdán Gyurkó (Gyurkó Bogdán) és Iván Borik vezetésével 709 000 akcséért bérelték ki a Kúvin-szigeti mukátaa adó- és vámbevételét. A kezeseket a hászváros leggazdagabb polgárai adták. Nevezetesen: Iva Borik, Dimitri Ranit, Vuk Radsev, Marko Rankovik, Lukács Borgo, Jano Vilarik, Koszta Vilarik, Jovan Rajnovik, Marko Jovit, Jovan Vikovit, Vuk Jovit, Nikola Fodrik, Jovan Borik, Gyurko Jehovik, Dimitri Bradovik, Jana Markovik, Dimitri Jalit, Jovan Jasik, Vendel Jakanik.⁵

1546-ban Dimitri és Albert kevei bírák Bagoszlav Nikola, A[n]tal] Radosevik, Marko Rankovik, Gyura Cservenik, Koszta Balazovik, Jovan Rezanovik, B[alázs?] Kordik, Tomás Kalmár, Jovan Borik és Jako Anosik ráckevei, Hegedűs Gergely és Török Martin szőlősi, Takács János és Takács Tamás szigetszentmiklósi, O[r]bán bíró és Mészáros Péter csepeli, Vas Gyuró és Mácsi János laki, Lőrinc bíró és Csáni Benedek hárosi, Ambrus bíró és Tót Martin tököli, Kozma bíró szentmihályi, Kozma Gergely, Lukács Imre és Kozma Tamás szigetújfalui, B[író] Ambrus és Rába Bertalan sziget-szentmártoni, Vesztő Miklós és Viski János szigetbecsei, Lövvő Imre és Sas Benedek gyálai, Földvári Antal és Földvári György makádi, Nagy István és Hegedűs Benedek simonfalvai, Borbás Bolgár és Kilit Lőrinc lórévi kezesek segítségével hajtották be az adót.⁶

A település neve	1546	1559	1562	1580	1590
Csepel	2690	20 583	20 583	38 029	38 029
Gyála	1836	11 674	24 872	24 194	24 194
Háros	3050	9652	26 577	26 564	26 564
Lak	520	320	300	1728	1728
Lórév	1412	9210	9210	9698	9698
Makád	1828	9587	15 770	15 970	15 970
Ráckeve	328 433	221 484	270 034	174 484	174 484
Simonfalva	513	1414	1784	1784	1784
Szentmihály	835	5322	8032	7382	7382
Szigetbecse	1335	18 313	16 899	11 805	11 805
Szigetcsép	?	576	576	?	?
Szigetszentmárton	2256	7558	10 979	18 448	18 448
Szigetszentmiklós	4069	15 575	41 586	48 111	48 111

⁴ Fekete-Káldy-Nagy 1962: 597–601.; Káldy-Nagy 1970a: 11.; Káldy-Nagy 1970b: 73–74.

⁵ Velics-Kammerer 1890: II. 10.

⁶ Velics-Kammerer 1890: II. 57.

A település neve	1546	1559	1562	1580	1590
Szigetújfalu	1640	4705	7058	10 356	10 356
Szőlős	1436	13 897	23 008	20 159	20 159
Tököl	4147	15 670	33 848	32 768	32 768
ÖSSZES	356 000	365 540	511 116	441 480	441 480

1. táblázat: A Csepel-szigeti települések várható földesúri és kincstári adói akcsében kifejezve (1546–1590)⁷

1548. december 2-án Mohamed bin Murad szpáhi és Dzsfar ulufedzsi az eredeti összegre 100 000 akcsét ráígért, így a szóban forgó adóközvet kincstári jövedelmének szedése előbb iszlám hitű (Abdurrahman, Kászim, Sabán, Mimár Türki), majd nem sokkal később zsidó (Píri Ali, Ibnjamín) üzletemberek kezébe került, ami az adóterhek növekedését eredményezte. Elképzelhető, hogy a kevei „rácok” és görögök – akik közül az utolsó név szerint ismert adóbérlő (*publicanus*) az 1572-ben elhunyt Latomus volt – mégsem szorultak ki teljesen ebből a nagy haszonnal kecsegtető üzleti vállalkozásból, ám ezt a feltevést pillanatnyilag nem lehet igazolni.⁸

⁷ Káldy-Nagy 1985: 111, 181, 183, 276, 295, 399, 405, 419, 507, 528, 583, 588, 594, 614, 658, 665. A török defterekben előforduló településneveknek kivétel nélkül a mai nevét fogjuk használni. Ennek megfelelően Becse = Szigetbecse, Csép = Szigetcsép, Csepel = Csepel (Budapest része, XXI. kerület), Lóré = Lórév, Kovin = Ráckeve, Makád = Makád, Szentmárton = Szigetszentmárton, Szentmiklós = Szigetszentmiklós, Újfalva = Szigetújfalu, Tököl = Tököl. Gyála, Háros, Lak, Simonfalva, Szentmihály és Szőlős napjainkban már nem létező települések.

⁸ Makkai 1958: I. 106.; Kathona 1974: 114, 143. Az oszmán hivatalnokok engedélye értelmében Ráckeve polgárai a két legfontosabb adófajtát, a kincstári fejadót és a földesúri kapuadót egy összegben, átalányadó módjára fizethették. Az 1590-ben készített defter az alábbi módon rögzítette a hódítók részére beszolgáltatandó járadékokat és azok nagyságát: „A méhkasok után minden tíz kasból 1 kas tizedképpen szedendő, ha tíz kasnál kevesebb volna, kasonként 2–2 akcse szedessék. Két juh után 1 akcse szedendő. Az egy évesnél öregebb disznók után 2 akcse szedessék, ha egy éves nem múlt el, semmi se szedessék. Az asszonyoktól a fejükön piacra vitt kenyér, sajt és zöldségféle után semmi sem szedendő. A ház melletti kertek után semmi sem szedendő. Azok, akik egész héten a piacon árusítanak, hetenként 0,5 akcse helypénzt fizessenek. Hordóadó címén évenként 15 000 akcsét fizessenek. Széna- és tűzifaadó címén pedig 10 000 akcsét adjanak évenként készpénzben, de senki ne szolgáltatassa őket [ti. széna és fa hordatásával]. Élelmüket és kocsjukat pénz nélkül senki ne vegye el. Amikor szultáni szolgálatra kerülne sor, pénzüket megadva szolgáltatassák őket. A templomba járásban senki ne akadályozza őket. A Duna folyón levő malmok után 50—50 akcse szedendő. A szőlőjükből nem eladásra hozott bor után semmi sem szedendő. Ha eladásra hozták volna és a fizetett vámról nyugtájuk megvan, semmi ne szedessék, de ha nyugtájuk nincs, a vám beszedendő. Ha pedig hordóval eladásra ki [a városon kívül] vinnék, az [a hordóadó] a fent említett módon fizetett átalányösszegbe beszámíttatott, ismét ezért ne szedessék. Amikor a nevezett alattvalók közül valaki meghalna, holmiját akinek akarja – akár az egyháznak, akár másnak – hagyományozza s abban őt senki ne akadályozza. Mivel törvényük, hogy monopóliumot nem tartanak, ezentúl se tartsanak. Elrendeltetett, hogy a Duna folyóban fogott hal után tized szedendő. Mindezek az új defterben így [a fenti módon] jegyeztettek fel.” (Káldy-Nagy 1985: 507.)

Időpont	Adóbevétel három évre		Adóbevétel egy évre	
	akcse	forint	akcse	forint
1543–1546	709 000	14 180	236 333	4727
1546–1549	1 060 000	21 200	353 333	7067
1556–1559	1 203 000	24 060	410 000	8020
1559–1562	1 600 000	32 000	533 333	10 666
1563–1566	1 540 500	30 810	513 500	10 270
1566–1569	1 481 500	29 630	493 833	9877
ÁTLAG	1 265 666	25 313	421 889	8438

2. táblázat: A Csepel-szigeti pénzelszámolási kerület adóbevételei (1543–1569)⁹

Az isztambuli vezetéssel és a budai beglerbégekkel egyaránt szívélyes viszonyt ápoló ráckevei bírák Nagy Szulejmán szultántól (1520–1566) 3000 akcse értékű tímárbirtokot kaptak – 1559-ig a Kúcsi- és a Szentiváni-pusztát, attól fogva a Kúcsi-pusztá használatát –, amelyért cserébe felfegyverzett katonákat kellett az oszmán seregbe küldeniük. A törökök tehát nemcsak meghagyták hivatalukban a mezőváros elöljáróit, hanem kisebb szolgálati birtok(ok) adományozásával még támogatták is azok munkáját.¹⁰

A kevei átmenőforgalom intézményei (rév, hetivásár, üzlethelyiségek)

Amikor az al-dunai Keve lakóinak egy csoportja 1440. október 10-én megérkezett a Csepel-szigetre, I. Ulászló király (1440–1444) az említett napon engedélyt adott nekik arra is, hogy új szállásterületük közelében révet állítsanak fel. Az oklevél vonatkozó fejezete magyarul így hangzik: „Mi, Ulászló...megengedtük, hogy ők [ti. a rácok] a Duna folyón szállás- vagy lakóhelyük közelében és azok határain belül révet állítsanak fel, és azt hajókkal s csónakokkal megerősítsék, s azon minden utazót és bármilyen más embert ezentúl innen tulajdonaikkal és javaikkal hajón átvigyenek, és ugyanezt a révet, más révek jogsérelme nélkül örökre megtartsák és birtokolják. Ennélfogva a jelen oklevéllel nektek, híveinknek, az összes kereskedőnek, kalmárnak, utazónak és bármilyen állapotú más embernek biztosítjuk és bizonyossá tesszük, hogy mostantól fogva a jövőre nézve az említett révben

⁹ Velics–Kammerer 1890: II. 10–11, 56–57, 187, 259, 295.; Fekete–Káldy-Nagy 1962: 602–603. Káldy-Nagy Gyula a Csepel-szigeti mukáta 1556–1559 közötti bevételeit 1 173 000 akcséra becsülte (Káldy-Nagy 1970a: 64. 32. jegyzet).

¹⁰ Velics–Kammerer 1886: I. 165.; Komáromy 1907: 435–436.; TMO 1914: 48.; Szakály 1997: 108.; Hegyi 2001: 301.

minden holmijaitokkal és javaitokkal a megfelelő hajópénz lefizetése után, ezt követően emberi félelem nélkül, valahányszor szükséges, áthajózhattok.”¹¹

A legújabb kutatási eredmények megkérdőjelezik az idézett diploma hitelességét, mivel – szól az érvelés – a *navigacionis tributumot* nem révvámként, hanem a folyón hosszanti irányban – pontosabban: a víz folyásával párhuzamosan – közlekedő hajók után kellett fizetni.¹² Ez a megállapítás kétségtől igaz, de nem szabad elfelejteni, hogy V. László király (1440/1452–1457) 1455. július 1-jén kibocsátott hiteles diplomája szerint Ráckeven valóban működött rév,¹³ másrészt a 18. századi másolatban ránk hagyományozódott okiratban máig tisztázatlan okokból nem egyértelmű a megfogalmazás.

A *navigacionis tributum* kifejezés „hajóvám” értelmét felesleges vitatni, ám a kiváltságlevél szövegének végére odaillesztett *naufretum* (jelentése: „hajón való átvitel”, „csónakkal való átszállítás”) szó¹⁴ előfordulása azt sejteti, hogy a 15. század derekán uralkodói engedéllyel mégiscsak felállításra került a ráckevei rév. Ott a mezővárosi önkormányzat alkalmazásában álló révészeknek „hajóbért”, „révpénzt”, „viteldíjat” (*naulum*) – Skarica Máté szavaival élve: portót¹⁵ – fizettek mindazok, akiket átszállítottak a Duna túlsó oldalára vagy éppen onnan a szigetre.¹⁶ Éppen ezért úgy véljük, helyesebb lenne, ha I. Ulászló király 1440. október 10-én kelt oklevelét romlott szövegű és nem hamis iratként kezelnék a témával foglalkozó szakemberek.¹⁷

Bármilyen jó munkát is végeztek a helybéli ácsok és molnárok, az általuk készített csónakok, ladikok és sajkák egy idő után felújításra szorultak. A 16. századi pénztári naplók bejegyzései szerint a kiselejtezett vízi járműveket 1549. február 28-án Mevlana Mahmud ráckevei kádi 34 400 akcséért megvásárolta, s Ali Cselebi budai defterdár engedélyével 5501 akcséért kijavíttatta. Az újonnan összeszerelt

¹¹ „*Nos Uladislaus...concedimus, ut ipsi in fluvio Danubii prope huiusmodi descensum seu locum habitationis eorum et intra metas eorum vadum instituere, eundemque navibus et carinis fulcire ac in eodem universos viatores et alios quoslibet homines, hinc inde cum eorum rebus et bonis navi ducere, eundemque vadum perpetuo tenere valeant et possidere, absque tamen praeiudicio iuris vadorum aliorum. Quocirca vos fideles nostros, universos mercatores, institores, viatores et alios cuiusvis status homines, praesentibus affidamus et certificamus, quatenus a modo in posterum cum omnibus rebus et bonis vestris absque formidine humana in dicto vado soluto iustae navigationes tributo, hinc inde toties quoties necesse fuerit naufrutum.*” (Magdics 1888: 24–25. Nr. XII.; Miskei 2015: 31–32. Nr. 9.)

¹² C. Tóth 2021: 29–35, 46.

¹³ ÁM Dok. gyűjt. 70.81.; Magdics 1888: 32–34. Nr. XVII.; Miskei 2015: 45–47. Nr. 14.

¹⁴ Bartal 1901: 436.

¹⁵ Magdics 1888: 88.; RMKT 1999: 244. Skarica Máté költeményének 1700-ban készült másolatát az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi (OSzKK Fol. Hung. 2904. 2–5. fol.).

¹⁶ Weisz 2013: 14. A „*naulum*” szót a latin szótárak rendszerint „hajóbér”, „révbér” értelemben adják vissza (Melich 1906: 81.; Calepinus 1594: 161.; Páriz Pápai 1782: 371.; Márton 1818: 212. hasáb). A Du Cange-szótár a „*naulum*” szinonimájának a „*flectagium*” szót tekinti (Du Cange 1762: 383. hasáb).

¹⁷ Végső soron C. Tóth Norbert elismerte, hogy V. László király 1455. évi (hiteles) oklevele szerint működött rév Ráckevénél a Dunán, ahol a mezőváros polgárai „*éppenséggel szedhették az átkelésért járó összeget*” (C. Tóth 2021: 82.).

„hajóhidat” 1565-ben bocsátották vízre, ahol a vám összege ugyanazon év márciusában 1018,5 akcsét, áprilisában 1425 akcsét tett ki.¹⁸

A hódítók által üzemeltetett rév a 18. század első negyedében szűnhetett meg. Mikó István főbíró 1722-ben Bécsből egy 20-25 méter hosszú és 6-7 méter széles új kompot vásárolt a településnek, hogy az áru- és személyszállítás továbbra is zökkenőmentesen bonyolódjon le.¹⁹ Ám úgy tűnik, ez az elképzelés sem váltotta be hosszabb távon a hozzá fűzött reményeket, mert az előljáróság 1764-ben kötél-sodronyos komphíd létesítését határozta el. Ekkor a két part között – egymástól nagyjából egyforma távolságra – pilótagerendákat vertek le a vízfenék alá. A tartóelemeket akasztófaszerű karókkal összekötötték, majd ezekre hosszú, erős kötelet feszítettek ki, hogy annak segítségével át lehessen jutni az alföldi oldalra.²⁰

Számos elszórt adat árulkodik arról, hogy a Csepel-szigeti hászváros révállomása a török uralom első évszázadában is megőrizte jelentőségét.²¹ Devecseri Choron (Csóron) András 1549 novemberében elfogta Török János két szolgáját, akik bevallották, hogy Gyulaffy László embereivel három törököt hurcoltak el Ráckeveéről. A fogságba került személyeket a latin *provisor* („ügyintéző”), *vernacula* („szolga”) és *decurio* („tizedes”) szavak jelölik. A felsoroltak közül a provisor a kádira (esetleg az eminre vagy az ámilra), a vernacula – akit a törökök „cselebi”-nek („úr”) szólítottak – a betűvetésben és olvasásban jártas írrokra vonatkozhat. A decurio szó viszont minden bizonnyal katonai rendfokozatra utal.²²

Az oszmán polgári és katonai tisztviselők ráckevei jelenlétét a kortársak beszámolóit is alátámasztják. Reinhold Lubenau német gyógyszerész 1587-ben „janicsárok közvetítésével” tekintette meg az ortodox hívek Istenanya elszenderedése templomát,²³ míg Hans Dernschwam 1553-ban azt írta, hogy „török hivatali személyek” kínálták meg kenyérrrel, borral, hússal és gyümölcsökkel.²⁴ Az oszmán rendfenntartó erők persze nemcsak a ráckevei vámhely, hanem a településen élő kisszámú muszlim lakos biztonságára is ügyeltek, de mint a fenti – 1549. évből származó – példa is mutatja, nem túl hatékonyan.²⁵

Magától értetődik, hogy a nagy hasznot hozó vámbevételek felkeltették a zsák-mányra éhes katonák figyelmét is. 1591 őszén portyázó magyar huszárok törtek be

¹⁸ Velics–Kammerer 1890: II. 57, 330.

¹⁹ PmL V. 180/A-a. 13/a kötet. 19, 28, 41–42.; Magdics 1888: 102, 110, 123–124.

²⁰ Tamássy 1950: 68–69; Miskei 2003: 257.

²¹ A debreceni tanácsülési jegyzőkönyvekben is találunk olyan bejegyzést, amelyik a ráckevei harmincadot említi (Dvmj 1982: 83. Nr. 475/4.).

²² R. Kiss 1908: 198–199. Nr. 175–176.

²³ Sahm 1912: 87.

²⁴ Tardy 1984: 140.

²⁵ 1562-ben számos olyan férfit vettek nyilvántartásba Ráckeven, akik újonnan tértek át az iszlám hitre, miként azt az Abdullah név mutatja (Alagöz bin Abdullah, Balaban Abdullah, Ferhad bin Abdullah, Hasan bin Abdullah, Hüsrev bin Abdullah, Kasim bin Abdullah, Keyvan bin Abdullah, Murad bin Abdullah, Mustafa bin Abdullah, Pervane bin Abdullah, Rizvan bin Abdullah). A felsorolt személynevekről és magáról a névadási gyakorlatról lásd: Káldy-Nagy 1971: 85–94.; Fekete 1993: 20.

Ráckeve, „*hol a hatalmas Czaszarnak [ti. a szultánnak] harminczadia uolt*”, a vámházat feldúlták, az ott talált pénzt elragadták, s miután a lakosság egy részét kíméletlenül lemészárolták, a zsidó vámszedőt negyedmagával együtt magukkal vitték. Színán budai beglerbég minderről értesítette I. Rudolf magyar királyt (1576–1608), Habsburg Ernő főherceget és David Ungnadot, a Haditanács elnökét. Az ügy fontossága miatt a budai és a bécsi hatóságok 1592-ben is leveleztek egymással.²⁶

	1546	1562	1580	1590
Vámbevétel	303 333	151 957	68 980	72 000
Átkelési illeték	?	18 993	?	?
Hordóvám	?	6977	15 000	15 000
Só árából	?	?	2500	2500
Piaci vám	5000	5850	2000	4500
Mértékpénz	?	3000	6936	7000
Mázsapénz	?	?	200	200
ÖSSZESEN	308 333	192 627	95 616	101 200

3. táblázat: Ráckeve tranzitkereskedelmének és helyi áruforgalmának várható bevételei akcsében kifejezve (1546–1590)²⁷

Érdekes módon a hódítók a gyakori rablóportyák ellenére sem fordítottak kellő gondot a vámhelyek védelmére. A jól tájékozott végvári vitézek csak a kedvező alkalomra vártak, hogy támadásaikat megindítsák. Tervük sikeres végrehajtása esetén tekintélyes mennyiségű pénz ütötte a markukat, s ha a vámszedőt is sikerült elrabolniuk, akkor újabb jövedelemforráshoz jutottak a később fizetendő váltságdíj révén.²⁸

Az oszmánok és a magyarok között fennálló „papírbéke” időszakában szinte mindennaposnak számítottak az ilyenfajta vámütések. A katonák fosztogatásai

²⁶ Takáts 1928: IV. 244.; Bayerle 1972: 132–142.

²⁷ Káldy-Nagy 1971: 89, 95.; Káldy-Nagy 1985: 506. Káldy-Nagy Gyula forráskiadványaiban bizonyos tételeknél (vám, átkelési illeték, piaci vám) eltérő számok szerepelnek, ezért jómagunk, hogy következetesen járjunk el, minden esetben a magasabb értékeket tüntettük fel a táblázatban. Megjegyzendő, hogy a mértékpénz a megidézési illetéket, míg a piaci vám – 1562-ben biztosan, a többi évben nem tudjuk – a hajókormányadót (*resm-i keyl ve dümen*) is magában foglalja.

²⁸ A végváriak előszeretettel raboltak zsidó kalmárokat. Forgách Simon hevesi és borsodi főispán, valamint Eger várának kapitánya 1567. július 11-én felbérelte Szűcs Gergely közelegényt, hogy ejtse foglyul az egyik gazdag budai üzletembert, Mózeset. Az emberrablásra Ráckeven került sor. Az eset olyan nagy port vert fel, hogy az oszmán és a Habsburg fél közel egy évtizeden keresztül levelezett egymással (MNL OL P 287. 1. csomó. Fasc. A. No. 32.; Takáts–Eckhart–Szekfű 1915: I. 35.; MZsO 1937: II. 17–28, 31–32.; Takáts 1979: 107.; Petritsch 1991: 185–186, 192, 199–200, 205.). A várpalotai katonák 1582-ben három budai és egy ráckevei zsidót hurcoltak el a Csepel-szigeti hászváros környékéről (MZsO 1980: XVIII. 64.).

Ráckevét sem kímélték, hiszen a település – részben földrajzi adottságánál fogva, részben kalmárjai kiterjedt üzleti kapcsolatrendszerének köszönhetően – kiemelt szerepet játszott a 16. századi közvetítőkereskedelem lebonyolításában. Ezt ékelesen bizonyítják a korszak írásos emlékei.

A hódítók legfőbb bevétele a vámokból (*mahsul-i gümrük*) és az átkelési illetékekből (*resm-i ubur*) származott. A ráckevei–dunaföldvári átkelőhelyen 1562. május 5-e és december 27-e között 73 személy 14 346 darab szarvasmarha után összesen 717 300 akcse vámot fizetett.²⁹ Tekintettel arra, hogy az említett jószágok vámja 1560. június 25-e és 1562. május 3-a között 136 745 akcsét tett ki,³⁰ az 1562-es „csonka” év az előző időszakhoz képest több mint ötszörös emelkedést jelez.

A település neve	A szarvasmarhák darabszáma	Elvámolások száma	Tőzsérek	A szarvasmarhák		
				vámja		értéke
				akcse	forint	forint
Ráckeve	9834	28	32	491 700	9834	59 004
Kecskemét	2490	16	23	124 500	2490	14 940
Kálmánca	400	1	1	20 000	400	2400
Kaláz	350	1	1	17 500	350	2100
Szeged	300	1	1	15 000	300	1800
Becse	250	1	1	12 500	250	1500
Dus	170	1	1	8500	170	1020
Lajka	64	3	3	3200	64	384
Solt	102	2	2	5100	102	612
Földvár	100	2	2	5000	100	600
Kajtor	100	1	1	5000	100	600
Venyim	86	1	2	4300	86	516
Berény	63	2	2	3150	63	378
Somlyó	37	1	1	1850	37	222
ÖSSZES	14 346	61	73	717 300	14 346	86 076

4. táblázat: A ráckevei–dunaföldvári átkelőrévek marhaforgalma 237 nap alatt, településenként (1562. május 5-től december 27-ig)³¹

²⁹ Vass 1972a: 454, 457–460.

³⁰ Velics–Kammerer 1890: II. 261.; Fekete 1955: 313.

³¹ Miskei 1996: 128.

A kivitel növekedése maga után vonta az állatok után fizetendő összeg emelkedését is. A szarvasmarha vámja 1544-ben 2, 1546–1547-ben 12, 1558–1559-ben 6,5–7, 1560–1561-ben 10, 1562–1564-ben 50 akcsét tett ki darabonként. Ez az érték a Királyi Magyarország területén 1575 körül 1,5 forintra (90 akcsére) rúgott. Az 1570-es években egy ökör átlagosan 10–13 forintba került. A hódoltságból kihajtott vágóökrök száma az 1580-as években meghaladta a 120 000–150 000 darabot.³²

A ráckevei–dunaföldvári révjegyzék szerkezete némiképpen eltér a váciétól, ahol az állatforgalom augusztusban (17 738 darab) és októberben (6296 darab) tetőzött. Ráckeven a fő idény szeptemberre (10 730 darab) esett: az egész évi állatállomány 75%-át ekkor hajtották át a folyón. A jószágok egy részét helyben levágták, miként azt a vágóhídi illeték nagysága is érzékelteti,³³ másik részét pedig továbbterelték nyugati irányba. Feltűnő, hogy a Csepel-szigeti révállomáson nem a híres alföldi parasztvárosok tőzsérei fordultak meg a legsűrűbben, hanem a ráckeveiek, valamint a dunántúli és az alföldi falvak módosabb parasztgazdái.³⁴

Becslések szerint a 16. század második felében körülbelül kétmillió szarvasmarhát tenyésztettek az Alföldön és a Tiszántúlon, ebből 5–10%, azaz mintegy 100 000–200 000 darab került külföldre, a fennmaradó 90–95% az országon belül maradt.³⁵

Az itthon tartott állatok húsát többnyire elfogyasztották, különben nehéz lenne választ adni arra a kérdésre, mi a magyarázata az aránylag magas húsfogyasztásnak. A tárgyalt korszakban a polgári lakosság hússzükséglete 65–80 kg/fő, a katonaságé hozzávetőlegesen 100–180 kg/fő körül mozgott évente.³⁶

A hódolt övezetből kihajtott állatsorda Székesfehérváron, Győrön, Pozsonyon, Bécsen és Pettaun keresztül jutott el a délnémet, az észak-itáliai, a morvaországi és a sziléziai városok fogyasztóihoz.³⁷ Az 1580-as években az állatkivitel leglátogatottabb elosztó állomásává Győr és Mosonmagyaróvár vált. Idáig utaztak a bécsi, a pozsonyi, a nagyszombati stb. kereskedők, hogy az Alföldről érkező jószágokat felvásárolják, és idáig jöttek fel a debreceni, a szegedi, a kecskeméti, a ráckevei, a mezőtúri és más községek tőzsérei, hogy az importárukat átvegyék és eljuttassák az ország belsejébe, illetve azon túl Erdélybe.³⁸

A Győrig terelt marhacsordák számára megfelelő nagyságú legelőterületet kellett biztosítani, hogy a napi 20–40 kilométert megtett állatok a hosszú út fáradalmait

³² Káldy-Nagy 1968: 31.; Makkai 1971: 502.; Szakály 1972: 366.; Vass 1972b: 134.; Zimányi 1987: 315.

³³ A vágóhídi illeték összege csak 1580-ból (6400 akcse) és 1590-ből (6117 akcse) ismeretes (Káldy-Nagy 1985: 506.).

³⁴ Vass 1972a: 451–463.; Miskei 1996: 124–133.

³⁵ Makkai 1971: 493.; Zimányi 1987: 350.

³⁶ Jankovich 1967: 426.; Makkai 1971: 486.; Vass 1972b: 124.; N. Kiss 1973: 106.

³⁷ Pach 1963: 64.; Vass 1972b: 133.; Vass 1976: 72.; Zimányi 1987: 315.; Gyimesi 1993: 41.

³⁸ Takáts–Eckhart–Szekfű 1915: 227–228.; Vass 1972b: 132.; Gecsényi 1991a: 27.; Gecsényi 1995: 770.

kipihenjék. Simon János, Cseh András, Varga Ferenc kecskeméti, Bankócs Máté ráckevei és Kovács György halasi tőzséreknek 1590 októberében I. Rudolf királyhoz benyújtott kérelme szerint ezt sokszor még akkor sem sikerült elérni, ha a kereskedők a kötelezően előírt illetékeket megfizették: „Fizetünk is pedig az fölségtök számára barmainktól földbéreket, de fölségtök még ez ideig minékünk sehol földet nem mutatott, hol mi járhatnánk az mi marháinkat! Hanem azon könyörgünk alázatosan, hogy fölségtök mutasson földet itt Győr környül minékünk . . . Fölségöd engedje az szentiványi földet az vásárhoz, hogy míg az vásár leszön, addig minket senki ne háborgasson. Mert fölségös uram, három annyit vesznek rajtunk az megnevezett személyök és többet is, az mivel tartoznánk. Ha pedig fölségöd ebben módot nem talál, mi az egész alföldiek marhát ide nem hozhatunk s úgy az fölségtök kamarájának is fogyatkozása leszen. Annyira vagyunk, hogy míg fölhaltuk Bécsben vagy csak Óvárig, még az útfélön való járóföldekön is sok fizetést méltatlanul vesznek rajtunk. Hanem fölségöd ezekben találjon módot, hogy békességös járásunk lehessen. Fölségedtől kívánatos választ várunk. Fölségtök alázatos könyörgői: Simon János kecskeméti, Cseh András kecskeméti, Bankócs Máté kevi, Kovács György halasi és Varga Ferenc kecskeméti.”³⁹

A század utolsó éveiben a forgalmasabb állatvásárokat a Dunától északra Komáromban, Érsekújváron, Semptén, Galgócon, Trencsénben, Galántán, Sellyén, Nyárhidon, Komjátiban és Nagyszombatban tartották. A ráckeveiek az 1580-as évekig Bécsben és Nándorfehérvárott, onnantól fogva leginkább Komáromban, Pozsonyban, Érsekújvárott és néhány Vág menti településen igyekeztek eladni jószágaikat és egyéb portékáikat. Érsekújvárott 1586. május 19-én Szabó Péter egy kocsi után 40 dénárt, június 22-én Kálmán Lázár 30 dénárt fizetett, míg Sellyén Ózes Benedek 1588. július 13-án 290 darab vágóökröt vámoltatott.⁴⁰ Joggal kifogásolta 1575-ben a komáromi vámos, hogy Ráckeve kalmárai a behozott árukat Győrből szárazföldön viszik hazafelé, s nem Komáromon keresztül a megszokott vízi útvonalon.⁴¹

Fontos hangsúlyozni, hogy a Budától és Pesttől délre fekvő térségben nagyobb mérvű állattartással nem számolhatunk, mert a települések viszonylag sűrű hálózata és a Duna két ága határt szabott az új puszták létesítésének. A defterek adatai szerint a sertés- és a juhtenyésztés központjának Szigetszentmiklós, Tököl, Szentmihály és Szigetszentmárton tekinthető. Ráckeven és közvetlen környékén (pl. Szigetbecsén) inkább a rétgazdálkodás öltött nagyobb méreteket. A Királyrét nevű birtok után a hászváros és Gyála lakóitól 1562-ben 32 500 akcsét, 1580-ban és 1590-ben 12 000-12 000 akcse bevételt reméltek az oszmánok.⁴² A termékeny és védett helyen fekvő kaszálót a 16. század húszas éveiben az adonyiak,⁴³ a 17.

³⁹Vass 1972b: 133.; Makkai 1973: 806.; Mészáros, 1979: 148–149.

⁴⁰MNL OL E 210. 31. csomó (Érsekújvár). fol. 260, 311.; Kocsis 1993: 334–335.

⁴¹Szakály 2001: 369.

⁴²Káldy-Nagy 1985: 506.

⁴³MNL OL P 707. 69. csomó. 79. fasc. Nr. 1. (I. Ferdinánd király 1527. szeptember 2-án kelt diplomája.)

század elején a makádiak és a lóréviak is művelték.⁴⁴ Ráckeve másik rétvéről, a Somlyó szigetről 1562-ben körülbelül 1000 akcse, 1580-ban és 1590-ben 600-600 akcse folyt be a hódítók kincstárába. A felhalmozott takarmánykészlet elsősorban az Alföldről származó ökrök és juhok etetésére, ellátására szolgált.

Kedvező földrajzi adottságai folytán Magyarország nagy mennyiségű bort tudott exportálni külföldre. A budai vámon megfordult kevei rácok közül Bárán Albert 1551. január 7-én 13 hordó bor után 162,5 akcsét, Kuvini Martin 1551. március 12-én 6 hordó bor után 75 akcsét fizetett.⁴⁵ A két szerb kereskedő – a boroshordók átlagos úrtartalmát 6,5 hektoliternek, 1 hektoliter bor árát 3,5 forintnak számolva – összesen 123,5 hektoliter bort vámolthatott el.⁴⁶

A település neve	A települések várható borvámja			
	1546	1562	1580	1590
Buda	33 000	12 959	?	?
Buják	-	-	?	150
Földvár	-	?	500	500
Kecskemét	100	-	?	?
Nagymaros	-	1672	?	3000
Óbuda	50	-	100	100
Ráckeve	-	6977	15 000	15 000
Szecső	-	-	580	455
Vác	-	18 667	15 000	15 000
Vál	-	?	250	250

5. táblázat: A budai szandzsák hászvárosainak várható borvámja a török adójegyzékekben akcsében kifejezve (1546–1590)⁴⁷

Ráckevének 1580-ban és 1590-ben ugyanannyi hordóilletéket (*resm-i fuçı*) kellett volna fizetnie átalányként, mint Vácnak, sőt többet, mint 1562-ben Budának. Az említett települések mellett a budai szandzsák többi hászvárosának borvámja szinte eltörpül: Kecskemété 1546-ban 100 akcsét, Bujáké 1590-ben 150 akcsét tett ki mindössze. Meglepő, de Nagymaroson és Dunaföldváron sem tapasztalható olyan nagyarányú borforgalom, mint Ráckevén, Vácott vagy Budán, jóllehet

⁴⁴ H. Balázs 1951: 75–77.

⁴⁵ Fekete–Káldy-Nagy 1962: 21, 26.; Fekete–Nagy 1986: 55. A ráckeveiek nem maradtak ki a lengyelországi borexport lebonyolításából sem (Eckhardt 1953: 499–500.). Ezenkívül rendszeresen szállítottak bort és vizát Pozsonyba a Magyar Királyi Kamara tanácsosainak (MNL OL E 213 8. doboz [Pest megye] Ráckeve, No. 1. fol. 66–67.).

⁴⁶ Szakály 1979: 19–20.

⁴⁷ Káldy-Nagy 1971: 12, 15, 95, 121, 169, 335.; Káldy-Nagy 1985: 155, 161, 349, 506, 676.

mindkét mezőváros szőlőtermesztése elég magas szintet ért el; hetivásáraikon viszont a vártnál kevesebb bor cserélt gazdát.⁴⁸

A lakosság mindennapi életében nélkülözhetetlen sót, amelyet az étkezésen kívül tartósítószerként és fizetőeszközként használtak, Erdélyből és Máramarosból gazdag sószállító cellerek úsztatták le hajóikon Szolnokig, majd onnan kocsikon szállították tovább az ország belsejébe.⁴⁹

Nagymaroson 1562-ben 8100–8600 darab, Ráckeven 1580–1590-ben 13 500–14 300 darab, Vácott 1562-ben 42 300–44 800 darab, 1580–1590-ben 120 000–126 000 darab sókockát vittek át a vámon. A budai szandzsák sóforgalmának 90%-át Váccon keresztül bonyolították le, ám közel sem biztos, hogy a helybéliek. Tudniillik az összeírásokban egynél több sós vagy sóvágó nevet csupán Budán (1546: 3 darab), Ráckeven (1546: 3 darab) és Nagymaroson (1546: 4 darab, 1562: 3 darab) regisztráltak az összeírók.⁵⁰ Tekintettel azonban arra, hogy a Sós, Sóvágó stb. vezetéknevű személyek nem feltétlenül foglalkoztak sószállítással, ezért az előbb említett számok csak kellő elővigyázatossággal vehetők igénybe a sókereskedelem vizsgálatakor.

A „só árából” nevű adótételből egyszerűen kiszámítható a megvámolt sókockák darabszáma. A hódítók ugyanis minden 100 sókocka után 12,5 akcsét és egy darab sókockát szedtek, amit aztán 5–6 akcséért eladtak. Az adószedők tehát nem illetéket vagy értékvémet róttak ki a sóra, hanem részben üzleteltek vele, részben megadóztatták az értékesítésüket. Ezzel jelentős bevételhez jutottak, mivel a sókereskedelem nagy tételben folyt; az erdélyi és a máramarosi hajókon akár 10 tonna teher is elfért.⁵¹

Az ország többi részéhez hasonlóan a helyi áruforgalom Ráckeven is eleinte főként a hetipiacon bonyolódott le. Az országos vásártartás jogát az al-dunai Kevéről érkezett telepések nem tudták maguknak biztosítani a Mohács előtti évtizedekben, ezért a mezővárosban a középkor folyamán sokadalmakat nem lehetett tartani.⁵²

A 16. század második felében valamelyest megváltozott a helyzet, hiszen az átlagos piacoknál népesebb és egyben nagyobb jelentőségű ráckevei hetivásáron a hétköznapi életben nélkülözhetetlen közszükségleti javak éppúgy gazdát cseréltek, mint a távolabbi országrészekből származó áruajták. A szomszédos falvakból érkezett szatócsokon, kiskereskedőkön és iparosokon kívül bécsi, nagyszombati, tolnai, szigetvári, komáromi, szegedi és somodarjai kalmárok is megjelentek

⁴⁸ Andrásfalvy 1975: 54.; Szakály 1995: 240.; Káldy-Nagy 1971: 18–19, 73.; Káldy-Nagy 1985: 255–256, 424–425.

⁴⁹ Wenzel 1880: 145–151.; Kubinyi 1988: 227–232. A 16. század második felében jelentős Duna menti sóelosztóhelynek számított Tolna és Bába is. A két település sóforgalmazó szerepéről lásd: Szilágyi 1978: 46.; Szakály 1983: 575.

⁵⁰ Káldy-Nagy 1971: 7–11, 71–73, 85–89.; Káldy-Nagy 1977: 247–249.

⁵¹ Fekete–Káldy-Nagy 1962: 565.; Káldy-Nagy 1968: 48.; Hóvári 1989: 54, 59. 69. jegyzet.

⁵² C. Tóth 2021: 25. Az al-dunai Keve 1405. április 25-én kapta meg Zsigmond királytól az országos vásártartás jogát (Magdics 1888: 1–2. Nr. 1.; Miskei 2015: 13–14. Nr. 1.).

a hászvárosban, hogy ott portékákat értékesítsék.⁵³ A forgalom után 1562-ben 3000, 1580-ban 6936, 1590-ben 7000 akcsét igényeltek a hódítók mértékpénz címén. A mázsapénz várható összege 1580-ban és 1590-ben 200-200 akcsét, a piaci illetéké 1546-ban 5000, 1562-ben 5850, 1580-ban 2000, 1590-ben 4500 akcsét tett ki.⁵⁴

A bőséges árukínálatot nyújtó, sűrűn látogatott kevei hetivásárt az összeírások készítői egyszer sem nevezték sokadalomnak.⁵⁵ Nem véletlen, hogy a defterekben nyomát sem találni a „vásárvám”, „vásári helypénz” (*bac-i siyah; resm-i sergi; serg-i panāyir*) elnevezésnek. Az országos vásárok tartásának jogát Johann Donat Heißler von Heitersheim gróf (1648–1696) császári tábornok mint a Csepel-sziget birtokosa 1695. augusztus 5-én I. Lipót király (1657–1705) engedélyével adományozta a ráckeveieknek, méghozzá évente négy alkalomra: január 25-ére, április 25-ére, július 15-ére és november 5-ére. A donációt 1696. február 20-án hirdette ki Pest-Pilis-Solt vármegye törvényhatósága, hozzátéve, hogy a megadott időpontok előtti napon marhavásárt lehet tartani.⁵⁶

A Csepel-szigeti mezőváros piacait Skarica Máté protestáns prédikátor a *Kevi városáról való széphistória* című, 1581-ben írt munkájában sorolja fel:

[70.] „Tágas piac, Malompiac egyik,
Vagyon bennem Kes piac harmadik,
Szénapiac, Fapiac negyedik
Áros piac, Rác piac hatodik.”⁵⁷

A hetivásár forgalma és a vámbevétel nagysága szorosan összefüggött egymással. Az oszmánok felismerték, hogy a tranzitkereskedelem fellendüléséből számos előnyük származhat, így a meglévő rendszeren mindössze két változtatást hajtottak végre. Egyfelől felújították a mezővárosi révet, másfelől a ráckevei, a dunaföldvári, a paksi, a tolnai és a bátai marhaátkelési vámot 1559. április 24-től más kisebb jövedelmekkel együtt a váci pénzelszámolási egységhez csatolták.⁵⁸

A nagy hasznot hozó élőállat-kivitel vonzóvá tette a bérletfelügyelői és a vámkezelői tisztség elnyerését. A kínálgató lehetőséget azonban a viszonylag szerény tőkeerővel bíró magyar parasztpolgári vállalkozók kevésbé tudták kihasználni, mint zsidó, muszlim és balkáni („rác”, görög) partnereik, ezért a 16. század

⁵³ Stephan Gerlach 1573-ban azt írta Ráckevéről, hogy a „mezővárosban nagy vásár tartatik, melyet a bécsi kereskedők is szoktak meglátogatni, kik gyermekeiket ide küldik a magyar nyelv megtanulása végett” (Szalay 1859: 220–221.). További adatok: Pesty 1880: I. 385.; Takáts 1915: II. 161.; Rúzsás 1966: 227.; Borsa 1984: 100. Nr. 59.; Szakály 1987: 107. Nr. 47.; Szakály 1995: 137.

⁵⁴ Káldy-Nagy 1971: 89, 95.; Káldy-Nagy 1985: 506.

⁵⁵ A ráckevei hetivásár jelentőségét elsőként Szakály Ferenc ismerte fel (Szakály 2001: 376.).

⁵⁶ MNL PML IV.1-a/1. VII. kötet. 69, 72. Mikrofilm: XV. 5-c. 6. doboz; Borosy 1985: 173. Nr. 2846, 174. Nr. 2857.

⁵⁷ RMKT 1999: 247. A Magdics István által kiadott versszak eltér az általunk idézett strófától (Magdics 1888: 92.).

⁵⁸ Velics-Kammerer 1886: I. 198., 1890: II. 523, 527.; Vass 1972b: 120.; Szilágyi 1978: 45.

derekától fokozatosan háttérbe szorultak a helyi vám- és adóigazgatásban. A kedvező gazdasági folyamatok viszont arra ösztönözték őket, hogy bekapcsolódjanak az árukereskedelem lebonyolításába, s ezáltal vagyonukat tovább gyarapítsák.

Az élelmes kalmárok, szatócsok és kézművesek boltokban, iparosműhelyekben és kalmárbódékban értékesítették portékáikat. Ráckeven a 15. század végén – 16. század elején kőből emelt, többszortatú, dongaboltozatos pincével ellátott, késő gótikus-kora reneszánsz stílusjegyeket magukon hordozó lakóházak üzlet-helyiségként is funkcionáltak. Ezek az épületek a mai Kossuth Lajos utcában a Keresztelő Szent János római katolikus templomtól az Ács Károly Művelődési Központig húzódó tengely mentén helyezkednek el.⁵⁹

Az 1970-es években végzett régészeti feltárás során előkerült egy olyan vályogház maradványa is, amelynek romjait 8–10 cm vastag rétegben megszűszedett gabonamagvak takarták be egyenletes elosztásban. Mindez a gabona padláson történt tárolására vall, amely a földem beomlásakor kerülhetett a padlóra. Az ingatlan egykori tulajdonosa olyan kereskedő lehetett, aki a mezővárosi tanács megbízásából vásárolhatta fel a gabonát, és azt ideiglenesen a padláson tárolta.⁶⁰

A hászváros török kori árudáinak számát nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy az 1566. évi tűzvész idején Szegedi Kis István bútorai Keszi Gergely bolthajtásos lakóházába kerültek, hogy ne semmisüljenek meg a lángokban.⁶¹ Paksi Imre bírósági ítéletét a 16. század végén egy pesti kalmár, Péter deák bérelte, aki úgy költözött a Királyi Magyarország területére, hogy társával, János deákkal együtt 12 000 forinttal és hét vég posztóval maradt adós hitelezőinek.⁶² Az 1657. évi nagy tűzvész szintén rengeteg kárt okozott Ráckeven, megsemmisítve a szatócsüzletek egy részét is.⁶³ A 18–19. században a helyi boltokat, kocsmákat és mészárszékeket görög, szerb és zsidó polgárok kezén találjuk, akik hajóikon, dereglyéiken bonyolították le a Pest felé irányuló áruforgalmat.⁶⁴

A tranzitkereskedelem személyi összetevői

A 16. századi összeírásokban előforduló Boltos, Kádas, Kalmár, Kocsis, Nyilas, Szekeres stb. személynevek gyakoriságából óvatos következtetések vonhatók le egy adott település árusnépére.⁶⁵ Persze mint mindig, most is körültekintően kell

⁵⁹ Miskei 2016: 52–55.

⁶⁰ Fegyő 1973: 93–105.

⁶¹ Kathona 1974: 134. Szegedi Kis István fogvatartója, Perviz vajda 1565-ben járt Ráckeven, s szintén Keszi Gergely házában szállt meg (Kathona 1974: 133.).

⁶² Takáts 1928: IV. 245–246.; Bayerle 1972: 92–93. Az említett Péter deák nem azonos a nagyszombati kapcsolatokkal rendelkező Literátus Péterrel (MNL OL R 319. 38. csomó. I. Rudolf király levele [1594. november 16.]).

⁶³ Magdics 1888: 98.

⁶⁴ Füves 1959: 119–121.

⁶⁵ Takáts 1905: 380–381.; Székely 1961: 331.; Pach 1976: 422–429.

eljárni, mert a kereskedők, szatócsok, tőzsérek, lókupecsek és más állatexportőr gazdák nem minden esetben viseltek foglalkozásra utaló vezetéknevet. De akik mégis ilyen névvel bukkannak fel az egykorú iratokban, azoknál is joggal merülhet fel a gyanú, hogy a (mező)városi önkormányzat vagy valamelyik módosabb üzletember megbízásából – és nem önállóan – tevékenykedtek.⁶⁶

A település neve	Kereskedőnevet viselő személyek száma (fő)			
	1546	1559	1562	Átlag
Buda	28	19	12	20
Cegléd	7	2	7	5
Földvár	7	5	3	5
Kecskemét	9	15	15	13
Nagykőrös	2	1	6	3
Nagymaros	6	15	11	11
Óbuda	1	-	1	1
Pest	19	14	6	13
Ráckeve	30	33	44	36
Vác	14	18	13	15
Vál	3	2	-	2
Visegrád	3	3	-	2
ÖSSZES	129	127	112	126

6. táblázat: Kereskedőnevek a budai szandzsák területén (1546–1590)⁶⁷

Sajnálatos módon a szakirodalomban nincs egységes álláspont a kalmárok csoportosítását illetően. Káldy-Nagy Gyula nagykereskedőknek az 500–900, középkereskedőknek a 100–500, kiskereskedőknek a 100 forintnyi vagy annál kisebb értékű árut fuvarozó személyeket tekintette.⁶⁸ Ezzel szemben Vass Előd inkább a vámértékekre helyezte a hangsúlyt. Szerinte az 500–1000 akcse (10–20 forint) között vámoltatott polgárok nagy-, a 150–500 akcse (3–10 forint) közöttiek közép-, a 150 akcse (3 forint) alatt vámoltatott személyek kiskereskedőknek számítanak. Ugyanezt a módszert követte Ember Győző is, amikor a nyugat-magyarországi vámnaplók tételeit elemezte.⁶⁹

⁶⁶A korabeli útleírások szerint a 16. században sok kereskedő élt Ráckevén. Ungnád Dávid az 1570-es évek elején főleg rác és oszmán kalmárokat látott a mezővárosban (Kovács J. L. 1986: 116.). Ezt az információt 1571-ben Karl Rim is megerősítette, sőt kiegészítette azzal, hogy a törökök és a szerbek mellett zsidó árusok is megtalálhatók a településen (Zirojevic 1976: 157.).

⁶⁷Káldy-Nagy 1971: 7–18, 36–38, 59–61, 69–73, 85–95, 116–121, 184–187, 297–300, 302–305, 328–335.; Káldy-Nagy 1977: 35–40, 52–53, 67–68, 73–74, 78–80, 153–154, 159–161, 173–177, 203–207, 247–249, 261–267.

⁶⁸Káldy-Nagy 1968: 41–42.

⁶⁹Vass 1972b: 145–150.; Ember 1988: 111.

Teljesen más módon közelítette meg a kérdéskört Szakály Ferenc. Balázs deák üzleti könyvét vizsgálva a neves kutató úgy gondolta, hogy azok a – török által megszállva tartott országrészből származó – távolsági kereskedők álltak a ranglétra élén, akik megszervezték a hódolt övezet, a Királyi Magyarország (Magyar Királyság) és az Erdélyi Fejedelemség árucseréjét, de később elköltöztek Bécsbe, Nagyszombatba, Pozsonyba, Kassára, Kolozsvárra és más szabad királyi városba, hogy megszokott életmódjukat ott „nagyban” folytathassák tovább. A második szintet ezek megbízottjai, faktorai foglalták el. Ők nem a saját maguk által vagy a közvetlen környezetükben megtermelt javakat értékesítették, hanem – mint afféle közvetítő kereskedők – távolabbi helyekről vásárolták össze az exportálandó termékeket. A harmadik kategóriába sorolt kalmárok a városi magisztrátus felkérésére jártak el, s jövedelmüket kisebb-nagyobb üzleti vállalkozásokkal egészítették ki.⁷⁰

Alapos a gyanú, hogy Ráckeven is azok a „rác”, raguzai-dalmát, görög, zsidó, török, német és magyar kereskedők rendelkeztek a legnagyobb forgótőkével, akik személyesen jelentek meg az ország határain kívül, és akik fuvarosaik segítségével állandó kapcsolatot tartottak fenn külföldi partnereikkel. Közéjük tartozott a Nagyszombatban szarvasmarhákkal üzletelő Huszár Miklós és Takács Tamás, valamint a bécsi Haus Eiselernek Erdélyből ökröket – 1556-ban 200 darabot – szállító Bárány János.⁷¹ Takács Tamás, aki 1548-ban az Alsó-ausztriai Kamarától zár alá vett pénze visszaadását kérte, 1551-ben Pozsonyban két marhakereskedő pénzére jelentett be tilalmat.⁷²

Bárány János 1551-ben Reichenthaler Tamás pozsonyi bíróval pereskedett, mert a város vezetője lefoglalta a portékáit.⁷³ Üzlettársa, Bornemissza Tamás az 1540–1550-es években előszeretettel fordult meg Stájerországban és Nándorfehérvárott, ahol gyakran feltartóztatták mások adóssága miatt.⁷⁴

A vagyonos ráckevei réz- és ónkereskedők Felső-Magyarországról szereztek be a különféle nemes- és puhafémeket. A hajótulajdonos Pap János az 1540–1550-es évek fordulóján mázsaszámra hozott be ónt Bécs felől a Dunán.⁷⁵ Mivel ezek az ügyletek roppant nagy összegeket emésztettek fel, megesett, hogy két-három település árusai egy-egy útra alkalmilag összeálltak. Egyedül csak a legbátrabbak közlekedtek, magukra vállalva minden kockázatot.

A „hitetlen gyaurok” és a „pogány törökök” közti ellenségeskedés a feleket nem akadályozta meg abban, hogy alkalomadtán társuljanak. A közös vállalkozás azonban számos veszélyt rejtett magában. 1548. október 14-én például negyven egri katona ütött rajta a Csepel-szigetre tartó török–magyar kompánián. A kisebb

⁷⁰ Szakály 1972: 366–369.

⁷¹ Szakály 1995: 136. 219, 221. jegyzet

⁷² Gecsényi 1993: 289. 49. jegyzet.

⁷³ R. Kiss 1908: 328–329. Nr. 324.

⁷⁴ Szakály 1995: 135, 136. 219. jegyzet.

⁷⁵ Szakály 1995: 134. 205. jegyzet.

csetepatében – túl azon, hogy az összes pénz a rablóké lett – néhány kevei kalmár az életével fizetett.⁷⁶

Az oszmánokkal fenntartott kapcsolatuk nyilván közrejátszott abban, hogy a ráckeveiek számos esetben összetűzésbe kerültek a magyar végvári katonákkal. 1550 tavaszán maga Szulejmán szultán tett panaszt Habsburg Ferdinánd királynál (1526–1564), amiért az Erdélybe tartó kevei „rácokra” Dobó István egri kapitány vitézei váratlanul lecsaptak, és irgalmatlan mészárlás közepette 35 embert megöltek, 7 személyt elfogtak, és 9918 forintnyi árujukat mind elkobozták. Ez az összeg megközelítette azt az adómennyiséget, amelyet 1543 és 1575 között a „keleti országrész” (1570-től Erdélyi Fejedelemség) uralkodói fizettek a hódítóknak.⁷⁷

A rendelkezésünkre álló adatok nem hagynak kétséget afelől, hogy Ráckeve a Mohácsot követő évtizedekben meghatározó szerepet játszott a hódoltsági tranzitkereskedelem lebonyolításában. A jelenség okai meglehetősen összetettek. Az európai agrárkonjunktúra hatása, a település jogállása (szultáni hászváros) és kedvező földrajzi adottságai (Buda közelsége, folyó melletti fekvés stb.), a helyi rév forgalma, az oszmán hatalom magatartása, nemkülönben jómódú polgárainak kiterjedt bel- és külföldi kapcsolatai mind hozzájárultak a Csepel-szigeti mezőváros gazdasági szerepkörének fenntartásához.⁷⁸

Ráckeve vezetése a török korban is jobbára azoknak a módos „rác” kalmároknak a kezében összpontosult, akik a Balkán-félszigetről posztóféléket és luxus-cikkeket, Erdélyből sőt és ökröket, az Alföldről szarvasmarhákat, juhokat, lovakat és állatbőröket, a Dunántúlról bort, Nyugat-Európából vas- és fémesszközöket, textíliákat, süvegeket és fűszereket szállítottak a Kárpát-medence középső felébe. A vámnaplók adatai szerint Péter (Petre) kalugyer késsel, Dimitri Zselik (Dimitri Velić) bárányprémmel és porcelánnal, Rác Benedek süvegekkel és szatócáruval, Bárán Albert és Kuvini Martin borral, Jovan Bárán ökrökkel, Kacsikity György (Đorđe

⁷⁶ HIL TIGY 2. doboz 1548/13. (Buda, 1548. október 18.), 1548/19. (Pozsony, 1548. november 3.)

⁷⁷ Fekete 1926: 10.; Petrisch 1991: 62–64. Nr. 130, 134.

⁷⁸ A ráckeveiek és az oszmánok kapcsolata feltűnt a kortársaknak is. Prépostváry Bálint egri kapitány és kassai vicegenerális 1594. január 24-i levele szerint „*az Teöreök csaszarnak es az eő hadanak minden erejeth az szegeny hodolt nep wisely, fwkeppen pedig Tolna, Racz Kewy, Kalmancseh, Kechkemeth, Halás, Geöngöös, Thwr, Mako, Simand, Bekes, Deöbretzen, es teöb ezfele feő warasok. Ezekben az warasokban wagjon eő nekik nagj segítsegeök, es nekwnk nagy romlaswnk.*” (HL TIGY 7. doboz 1594/5. fol. 69. Prépostváry Bálint egri kapitány és kassai vicegenerális levele Mátyás főherceghez [Csenger, 1594. január 24.]). Ha hihetünk Szerémi Györgynek, akkor a kevei rácok a Jagelló-korban is jó kapcsolatot ápoltak a Balkán-félszigeten egyre jobban terjeszkedő oszmán hatalommal: „*Negyedik árulást a kevei rácok követték el, mert ezek is nagyon kereskednek. Mindig böven voltak áruik, elhozták Magyarországra, és sátraikban mindig volt egy-két török, s így folyton híven szolgáltak a töröknek.*” (Erdélyi–Juhász–Székely 1979: 65.)

Kačkić) marhabórral, Kacsikity Miklós (Nikola Kačkić) vegyes áruval, István (Stjepan) kalugyer posztóval üzletelt az 1540–1580-as években.⁷⁹

A magyar nyelvű lakosság beszivárgása a 16. század második harmadában öltött nagyobb méreteket. Skarica Máté verses krónikájában feljegyezte, hogy a koronázóváros eleste (1543) után szép számmal érkeztek székesfehérvári polgárok, akikről külön utcát neveztek el a mezővárosban:

[68] „Szörnyű veszedelme Fehérvárnak
Toldá ismét népét várasomnak,
Egy utcámat az nagy pusztaságnak
Nem engedék, hála az Christusnak.

[69] Onnan vagyon most derék örömem,
Sok ínséggel noha rakva bélem,
És sok nemzet láttatik énbennem,
De kevestül vagyon segedelmem.”⁸⁰

A fehérvári menekültek közé tartozott a Debrecenben és Komáromban is sűrűn megfordult Alagoz Lajos, valamint társa, Szalai Antal, aki 1542-ben Pozsony felől iparcikkeket, 1544-ben Németjárfalun (Jahrndorf) keresztül boroszlói posztót hozott be az országba. A két üzletemberhez időnként betársult Bornemissza Pál is. A három egykori fehérvári kalmár – Alagoz és Bornemissza rövid karácsonyszállási kitérője után – 1546–1547 táján költözhetett a Csepel-sziget központjába, s rövidesen mindnyájan a település megbecsült polgárai lettek,⁸¹ akárcsak az 1546-ban Zurndorfnál árueltitkoláson rajtakapott Kádas Tamás.⁸²

A helybéli árusok az 1550–1560-as években anyagilag megerősödtek ugyan, de továbbra is függő viszonyban maradtak a nagyobb tőkeerejű külföldi megbízóiktól. Az is elmondható róluk, hogy nem szakosodtak egy-egy árufajta kizárólagos forgalmazására, azaz nem alakult ki olyan csoportjuk, amelyik csak az export-, illetve csak az importcikkek szállítását látta volna el.⁸³

A távolsági kereskedelemben felhalmozott tőkét a ráckevei kereskedők is javarészt szőlőkebe, ingatlanokba, illetve nagy értéket képviselő, de könnyen menekíthető vagyontárgyakba fektették, így a hászváros gazdasági szerkezete az ún. „tizenöt éves háború” (1593–1606) kitöréséig lényegében semmit sem változott.⁸⁴

⁷⁹ MNL OL E 15. 66. csomó 229.; MNL OL Filmtár: 20423. doboz. 20. cím (1589.); Takáts-Eckhart-Szekfű 1915: 295, 299.; Fekete-Káldy-Nagy 1962: 20–21, 26.; Szakály 1990: 139. 30. jegyzet; Szakály 1995: 134. 204. jegyzet; Miskei 2003: 144–145. Előfordulhat, hogy a Budán 1565-ben 8000 ív papírt elvámoltató Novák István és a Michele di Luca Baba raguzai kereskedővel egykor üzleti kapcsolatban állt Stjepan Novakovity, akinek neve egy 1570-ben Raguzában lefolyt bírósági eljárás során került szóba, egy és ugyanazon személy (Velics–Kammerer 1890: II. 330; Tadić 1950: 152–154; Bogdán 1965: 877.). A tanulmányunkban említett kalmárok közül Péter kalugyer, Kacsikity Miklós és Dimitri Velik/Velics neve megtalálható az 1562. évi defterben (Káldy-Nagy 1971: 91–92.).

⁸⁰ RMKT 1999: 247. Az idézett versszakok régebbi kiadása: Magdics 1888: 91–92.

⁸¹ Dvmj 1979: 25. Nr. 96.; Dvmj 1981: 6. Nr. 14.; Dvmj 1985: 41, 56.; Ember 1988: 527.; Gecsényi 1993: 281.; Bessenyei 2007: 42–43.

⁸² Gecsényi 1991b: 34–35.; Szakály 1995: 135. 206. jegyzet.

⁸³ Ráckeve 16. századi kereskedőire lásd még: Miskei 2003: 136–157.

⁸⁴ Ismereteink szerint a ráckeveiek a 16. században a Kúcsi- és a Szentiváni-pusztán (Káldy-Nagy 1985: 391, 506, 565.), a Tolna megyei Ebesen (MNL OL Filmtár: W 179. doboz;

FORRÁSOK

Árpád Múzeum, Ráckeve (ÁM)

Dokumentációs gyűjtemény (Dok. gyűjt.)

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL)

Török iratok gyűjteménye (TIGY)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

MNL DL Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai levéltár

MNL OL E 15. Magyar Kincstári Levéltárak, a Magyar Kamara Archívuma,
Expeditiones camerales

MNL OL E 210. Magyar Kincstári Levéltárak, a Magyar Kamara Archívuma,
Miscellanea

MNL OL E 213. Magyar Kincstári Levéltárak, a Magyar Kamara Archívuma,
Városi és községi pecséttel ellátott iratok

MNL OL P 707. Családi levéltárak, Zichy család (zsélyi) levéltára

MNL OL P 287. Családi levéltárak, Forgách család levéltára

MNL OL R 319. Az 1526 utáni gyűjtemény, Kisebb családi fondörredékek

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, Budapest (MNL PML)

IV. 1. Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1244) 1446–1789
(1848), Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (1632) 1638–1789

V. 180/A-a. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek. Ráckeve
mezőváros iratai, Tanácsi iratok

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Budapest (OSzKK)

OSzKK Fol. Hung 2904. Kevi Varassarol valo Szep Historia Mellyet Scariceus
Mathe itt valo Praedicatorsagában szerzett Anno 1600. Renovaltatott
az Protocolummal edgyütt Szabad Szállási itt itt [sic] való Notárius által
Anno 1700.

FORRÁSKIADVÁNYOK, SZÓTÁRAK

H. Balázs Éva 1951: *Jobbágylevelek*. Budapest.

Bartal Antal 1901: *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae.

Bayerle, Gustav 1972: *Ottoman diplomacy in Hungary. Letters from the Pashas of Buda 1590–1593*. Bloomington.

Szakály 1979: 21.), valamint Tokajon (MNL OL P 604. 3. csomó 166. tétel 10.) vásároltak maguknak szőlőföldet. A Csepel-szigeti mezővárosban az ötvösök már a Jagelló-korban fontos szerepet játszhattak. Legalábbis erre enged következtetni Ötvös István esete, akit 1508-ban kereskedőnek (*mercator*) nevez egy oklevél (MNL DL 36 399; Jakó 1990: II. 284. Nr. 3477.). A településen 1546-ban 6, 1559-ben 5, 1562-ben 10 Ötvös vezetéknevű személyt jegyeztek fel az oszmán írnokok (Káldy-Nagy 1971: 85–95; Káldy-Nagy 1977: 261–267), közülük hárman, Ötvös Máté, Ötvös István és Ötvös Mihály 1562-ben az „utcafőnök” (*ser-i mahalle*) tisztséget is betöltötték (Káldy-Nagy 1971: 94–95.). A kereskedelmi tőke 16. századi szerepére lásd: Zimányi 1987: 363–364.; Gyimesi 1989: 82–83.

- Borosy András 1985: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. III. 1681–1697.* (Pest Megyei Levéltári Füzetek 10.) Budapest.
- Borsa Iván 1984: A szenyéri uradalom a török időkben (Forráspublikáció). In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 15.* Kaposvár, 77–133.
- Calepinus, Ambrosius 1594: *Dictionarium decem lingvarum...Ubi Latinis dictionibus Hebraeae, Graecae, Gallicae...Ungaricae...adiectae sunt...* H. n. (In: Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Jelzete: RMK I. 277/2.)
- Dvmj 1979: Balogh István (ford., vál.), Szendrey István (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei, 1547.* (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár forráskiadványai 1.) Debrecen.
- Dvmj 1981: Balogh István (ford., vál.), Gazdag István, Szendrey István (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei, 1548/1549.* (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár forráskiadványai 2.) Debrecen.
- Dvmj 1982: Balogh István (ford., vál.), Szendrey István (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei, 1552/1554.* (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár forráskiadványai 4.) Debrecen.
- Dvmj 1985: P. Szalay Emőke (ford., vál.), Gazdag István, Szendrey István (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei, 1564/65.* (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár forráskiadványai 10.) Debrecen.
- Du Cange, Carolus [Charles] du Fresne 1762: *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis...Ed. nova...auctior. 1–3.* Basileae. (In: Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Jelzete: A. II. 6.)
- Eckhardt Sándor 1953: Kereskedő átköltözése a török birodalomból 1588 október. *Magyar Nyelv* (49.) 3–4. 499–500.
- Ember Győző 1988: *Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén.* (A Magyar Országos Levéltár kiadványai) Budapest.
- Erdélyi László (ford.), Juhász László (ford., átdolg.), Székely György (bev., jegyz.) 1979: Szerémi György: *Magyarország romlásáról.* (Olcsó Könyvtár) Budapest.
- Jakó Zsigmond (közéteszi és a bev. tan. írta) 1990: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). I–II.* (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok) Budapest.
- Fekete Lajos – Káldy-Nagy Gyula 1962: *Budai török számadáskönyvek 1550–1580.* Budapest.
- Káldy-Nagy Gyula 1968: Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló áruforgalmáról 1560–1564-ben. *Történeti Statisztikai Évkönyv* 1965–66. 27–97.
- Káldy-Nagy Gyula 1971: *Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546–1562).* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Yayınları: 177) Ankara.
- Káldy-Nagy Gyula 1977: *A budai szandzsák 1559. évi összeírása.* (Pest megye múltjából 3.) Budapest.
- Káldy-Nagy Gyula 1985: *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok.* (Pest megye múltjából 6.) Budapest.
- Kathona Géza 1974: *Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből.* (Humanizmus és reformáció 4.) Budapest.

- R. Kiss István 1908: *A Magyar Helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–51. évi leveles könyve*. Budapest.
- Kocsis Gyula 1993: Az érsekújvári hídvámjegyzék (Adatok a 16. század végi élőállat kivitelről). In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából. XII. Kecskemét*, 287–359.
- Komáromy András 1907: Magyar levelek a XVI. századból. *Történelmi Tár* 121–160, 388–436, 522–567.
- Kovács József László (ford.) 1986: *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*. (Magyar Ritkaságok) Budapest.
- Magdics István 1888: *Diplomatarium Ráczeviense. Ráczevei Okmánytár*. Székesfehérvár.
- Melich János 1906: *Szikszai Fabricius Balázs latin–magyar szójegyzéke 1590-ből*. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIX. kötet. 9. szám) Budapest.
- Márton József 1818: *Lexicon trilingve Latino–hungarico–germanicum...Pars secunda*. Viennae.
- Miskei Antal 2015: *Ráckevei okmánytár. Oklevelek és iratok (15–17. század)*. (Ráckevei Múzeumi Füzetek 7. sz.) Ráckeve.
- MZsO 1937: Mandl Bernát (szerk.): *Magyar-zsidó Oklevéltár II. 1540–1710*. Budapest.
- MZsO 1980: Scheiber Sándor (szerk.): *Magyar-zsidó Oklevéltár XVIII. 1290–1789*. Budapest.
- Páriz Pápai Franciscus 1782: *Dictionarium hungarico–latinum...opera Petri Bod... Cibinii*. (In: Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Jelzete: SK 43.117/2.)
- Petrisch, Ernst Dieter 1991: *Regesten der osmanischen Dokumente in Österreichischen Staatsarchiv I. 1480–1574*. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Ergänzungsband 10/1.) Wien.
- RMKT 1999: Ács Pál (s. a. r.): *Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli magyar költők művei. 11. 1579–1588*. Budapest.
- Sahm, Wilhelm 1912: *Beschreibung de Reisen des Reinhold Lubenau. 1*. (Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königspurg i. Pr. IV.) Königsberg.
- Szakály Ferenc 1987: Egy végvári kapitány hétköznapijai (Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival) (1556–1561). In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 18*. Kaposvár, 45–127.
- Szalay László (közli) 1859: *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI-dik században*. Pest.
- Takáts Sándor – Eckhart Ferenc – Szekfű Gyula (szerk.) 1915: *A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. 1553–1589*. Budapest.
- Tardy Lajos (közreadja) 1984: Hans Dernschwam: *Erdély – Besztercebánya – Törökországi útinapló*. Budapest.
- TMO 1914: Thallóczy Lajos – Krusmárik János – Szekfű Gyula (szerk.), Karácson Imre (ford.): *Török-magyar oklevéltár 1533–1789*. Budapest.
- Vass Előd 1972a: Zwei türkische Führenlisten von Ráckeve und Dunaföldvár aus den Jahren 1562–1564. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* (25.) 451–463.

- Velics Antal – Kammerer Ernő 1886–1890: *Magyarországi török kincstári defterek. I–II.* Budapest.
- Zirojević, Olga 1976: *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku.* (Institut za izučavanje istorije Vojvodine. Monografije. Knjige 14.) Novi Sad.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andrásfalvy Bertalan 1975: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. In: K. Balog János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből. VII. Szekszárd, 14–76.*
- Bessenyei József 2007: *Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemissza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében.* Miskolc–Budapest.
- Bogdán István 1965: Papírkereskedelmünk a XIV–XVII. században. *Századok* (99.) 4–5. 871–881.
- Fegyó János 1973: Későközépkori lakóház leletmentése Ráckevén. In: Ikvai Nándor (szerk.): *Studia Comitatus 2. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból.* Szentendre, 93–105.
- Fekete Lajos 1926: *Bevezetés a török hódoltság diplomatikájába.* Budapest.
- Fekete Lajos 1955: *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung I.* (Bibliotheca Orientalis Hungarica 7.) Budapest.
- Fekete Lajos 1993: *A hódoltság török levéltári forrásainak nyomában.* (Budapest Oriental Reprints. Series A. 6.) Budapest.
- Fekete Lajos – Nagy Lajos 1986: *Budapest története a török korban.* Budapest.
- Fenyvesi László 1986: A budai szandzsák görögkeleti központjainak görög diaszpórája a 16. században. *Századok* (120.) 1. 123–162.
- Füves Ödön 1959: A ráckevei görögök nyomában. *Antik Tanulmányok* (6.) 1–3. 117–122.
- Gecsényi Lajos 1991a: Győr kereskedelmi szerepének változása a 16. században. In: Dávid Lajos (szerk.): *Arrabona.* 26–30. Győr, 23–43.
- Gecsényi Lajos 1991b: Kelet-magyarországi kereskedők a nyugati távolsági kereskedelemben. In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve. XVIII.* Debrecen, 25–35.
- Gecsényi Lajos 1993: Az Edlaspereg-ügy. A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében. *Történelmi Szemle* (35.) 3–4. 279–295.
- Gecsényi Lajos 1995: Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században (Thököly Sebestyén felemelkedésének háttéréhez). *Századok* (129.) 4. 767–790.
- Gyimesi Sándor 1989: Pach Zsigmond Pál (szerk.): *Magyar gazdaságtörténet 1848-ig.* Kézirat. Budapest.
- Gyimesi Sándor 1993: *Utunk Európába. A magyar és az európai gazdaság viszonya a honfoglalástól a 20. század elejéig.* (Magyar Gazdaságtörténet 1.) Budapest.

- Hegy Klára 1995: *Török berendezkedés Magyarországon*. (História Könyvtár. Monográfiák 7.) Budapest.
- Hegy Klára 2001: Az oszmán hatalom berendezkedése és működése. In: Zsoldos Attila (szerk.): *Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig*. Budapest, 255–328.
- Hóvári János 1989: Az erdélyi só a török Szendrőben, 1514–1516. In: Glatz Ferenc (szerk.): *Gazdaság, társadalom, történetírás. Emlékkönyv Pach Zsigmond Pál 70. születésnapjára*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 6.) Budapest, 41–61.
- Jankovich Miklós 1967: Adatok a magyar szarvasmarha eredetének és hasznosításának kérdéséhez. *Agrártörténeti Szemle* (9.) 3–4. 420–431.
- Káldy-Nagy Gyula 1970a: *Magyarországi török adóösszeírások*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 52.) Budapest.
- Káldy-Nagy 1970b: *Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon*. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 9.) Budapest.
- Kubinyi András 1988: Königliches Salzmonopol und die Städte des Königreichs Ungarn im Mittelalter. In: Wilhelm Rausch (hrsgg.): *Stadt und Salz*. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas X.) Linz, 213–232.
- Makkai László 1958: Pest megye története. In: Dercsényi Dezső (szerk.): *Pest megye műemlékei. I.* Budapest, 59–169.
- Makkai László 1971: Der ungarische Viehhandel 1550–1650. In: Ingomar Bog (hrsgg.): *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*. Köln-Wien, 483–506.
- Makkai László 1973: Szarvasmarha-tenyésztésünk első virágkora. Élet és Tudomány (28.) 802–806.
- Mészáros László 1979: Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén. In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából. II. A késői feudalizmus kora*. Kecskemét, 58–286.
- Miskei Antal 2003: *Ráckeve története I. Ráckeve története a kezdetektől 1848-ig*. Ráckeve.
- Miskei Antal 2016: *A Csepel-sziget és Ráckeve mint királyi és szultáni birtok (15–18. század)*. (Az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolája közleményei 6.) Eger.
- N. Kiss István 1973: Húsfogyasztás (katonai és közfogyasztás) a XVI–XVII. századi Magyarországon. *Agrártörténeti Szemle* (15.) 1–2. 92–114.
- Pach Zsigmond Pál 1963: *Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században*. Budapest.
- Pach Zsigmond Pál 1976: Crom – cromer – kalmár. Szófejtés és gazdaságtörténet. *Magyar Nyelv* (72.) 422–429.
- Pesty Frigyes 1880: *Az eltűnt régi vármegyék. I–II*. Budapest.
- Rúzsás Lajos 1966: Városi fejlődés a Dunántúlon a XVI–XVII. században. In: Rúzsás Lajos (szerk.): *Szigetvári Emlékkönyv. Szigetvár 1566. évi ostromának 400. évfordulójára*. Budapest, 199–234.

- Sinkovics István 1987: A három országrész igazgatása. In: Pach Zsigmond Pál (főszerk.), R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Magyarország története 1526–1686. Magyarország története tíz kötetben. Magyarország története 3/1*. Budapest, 393–473.
- Szakály Ferenc 1972: Balázs deák gyöngyösi kereskedő üzleti könyvei (Adalékok a hódoltsági terület kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVI. század végén). *Agrártörténeti Szemle* (14.) 3–4. 356–386.
- Szakály Ferenc 1979: A Közép-Duna menti bortermelés fénykora (a XVI. század derekán). *Dunatáj* (2.) 2. 12–24.
- Szakály Ferenc 1983: Török megszállás alatt (1543–1686). In: Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története. I. A kezdetektől 1686-ig*. Szeged, 535–738.
- Szakály Ferenc 1990: Nagy Gergely pereskutasi „kereskedő-tőzsér” viszálya Nagyszombat városával (1588). Adatok a 16. századi kereskedelem-szervezet kérdéséhez. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XVI*. Szeged, 123–144.
- Szakály Ferenc 1995: *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez*. (Humanizmus és reformáció 23.) Budapest.
- Szakály Ferenc 1997: *Magyar intézmények a török hódoltságban*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 21.) Budapest.
- Szakály Ferenc 2001: A hódolt megye története. In: Zsoldos Attila (szerk.): *Pest megye monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig*. Budapest, 329–543.
- Székely György 1961: Vidéki termelőágak és az árukereskedelem Magyarországon a XV–XVI. században. *Agrártörténeti Szemle* (3.) 3–4. 309–343.
- Szilágyi Mihály 1978: Társadalmi és gazdasági viszonyok a Duna mentén a török hódoltság korában. In: K. Balog János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből. VIII*. Szekszárd, 5–98.
- Tadić, Jorjo 1950: *Dubrovačka arhivska gradja o Beogradu I. 1521–1571*. (Gradja za istoriju Beograda) Beograd.
- Takáts Sándor 1905: A nyilas és a kadas kalmárok. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* (7.) 5. 380–381.
- Takáts Sándor 1915–1917: *Rajzok a török világból. I–III*. Budapest.
- Takáts Sándor 1928: *Rajzok a török világból. IV. A török hódoltság korából*. Budapest.
- Takáts Sándor 1979: *Bajvívó magyarok. Képek a török világból*. Budapest.
- Tamássy Andor 1950: *Adatok Ráckeve történetéhez*. In: Kézirat a ráckevei Árpád Múzeumban. Adattár. Ltsz.: 161-75. Ráckeve.
- C. Tóth Norbert 2021: *Ráckeve középkori oklevelei. Diplomatikai vizsgálat*. Budapest.
- Vass Előd: 1972b: A váci török vámnaplók adatai az Alföld felől nyugatra irányuló XVI. századi áruforgalomról. *Agrártörténeti Szemle* (14.) 1–2. 120–155.
- Vass Előd 1976: *A hódoltsági terület nyugati áruforgalma a XVI. században váci török vámnaplók és magyar kamarai iratok tükröződésében*. (In: Kézirat az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában. Jelzete: Kd. 4103.) Budapest.
- Weisz Boglárka 2013: *A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében*. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) Budapest.
- Wenzel Gusztáv 1880: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Budapest.

Zimányi Vera 1987: Gazdasági és társadalmi fejlődés Mohácstól a 16. század végéig. In: Pach Zsigmond Pál (főszerk.), R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Magyarország története 1526–1686. Magyarország története tíz kötetben. Magyarország története 3/1.* Budapest, 285–391.